

УДК 339.91

Підгірна В. Н.
Шекеряк В. А.

Буковинський державний фінансово-економічний університет

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Розкрито сутність міжнародної міграції робочої сили, її місце в системі міжнародних економічних відносин та характерні особливості в умовах глобалізації. Проаналізовано сучасний стан міжнародної міграції робочої сили в Україні та наведено напрямки державної міграційної політики. Визначено основні проблеми міжнародної міграції робочої сили в Україні та розглянуто перспективи її подальшого розвитку.

Ключові слова: міжнародна міграція робочої сили, еміграція робочої сили; імміграція робочої сили; рееміграція; нелегальна міграція; «відплив умів»; регулювання міграції.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світовий економічний простір ставить ряд вимог з метою інтеграції у світову економіку як повноправного члена. Чільне місце в даному напрямку займає міжнародна міграція робочої сили, яка, будучи формою міжнародних економічних відносин, відображає процес перерозподілу трудових ресурсів між ланками світового господарства, а також виступає інструментом інтернаціоналізації та сприяє посиленню соціально-економічних зв'язків між країнами.

Важливим є усвідомлення необхідності міжнародної міграції робочої сили, реальних причин українців покидати рідну країну і шукати щастя за кордоном. Особливого значення міграція робочої сили набуває ще й тому, що вона зумовлена нерівномірністю соціально-економічного розвитку окремих регіонів нашої держави, сукупністю різноманітних чинників (економічних, політичних, соціальних, національних, культурних, релігійних та інших). Проста мотивація виїзду з метою покращення фінансового становища не завжди є причиною, а тому обмежуватись тільки нею не варто, оскільки заробітчання в окремих регіонах України (наприклад, на Закарпатті) вже здавна вважається спадковою справою. Як наслідок діти ростуть без батьківського виховання, що негативно впливає на формування моральних цінностей, а більшість із них по закінченню школи традиційно «підє по стопах» своїх батьків і на одне покоління заробітчан стане більше, адже так простіше і вже звично. Саме тому існує необхідність дослідження, відстеження основних тенденцій міжнародної міграції робочої сили, пошук шляхів реалізації трудового потенціалу в середині країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика особливостей міжнародної міграції робочої сили неодноразово була досліджена у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, основним аспектом розвитку міжнародної міграції робочої сили в умовах глобалізації, сучасним тенденціям міжнародної інтелектуальної міграції, проблемам міграції висококваліфікованих фахівців, а також особливостям міжнародної міграції робочої сили на сучасному етапі розвитку економіки приділяли увагу у своїх працях вчені-дослідники: Н. Бахчеванова, В. Кузнецов, Л. Опшельд та А. Шабардіна, О.Юр [1-9] та багато інших. Незважаючи на значні наукові результати з даної проблематики, низка питань залишилася недостатньо висвітленою, а саме сучасний стан та особливості міжнародної міграції робочої сили в умовах глобалізації в Україні, її вплив на економіку країни, а також проблеми державного регулювання та захист прав українських працівників за кордоном.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасних умовах життя, переходу України до ринкової економіки все важливішу роль відіграє міжнародна міграція робочої сили, яка насамперед пов'язана із переміщенням працездатного населення із одних країн в інші. Явище міжнародної міграції робочої сили притаманне майже всім країнам. Звичай мігрує значна частина працездатного населення, в тому числі високоосвічених громадян держав, які не спроможні знайти роботу згідно своїх кваліфікаційних вимог. Міжнародна міграція робочої сили має неоднозначний вплив на економіку країни. Так, динамічний розвиток світового ринку робочої сили та міжнародної міграції робочої сили стимулює зростання процесів економічної інтеграції та глобалізації, сприяє культурному обміну, поширенню освіти та демократичних цінностей у світі. З іншого боку, відмітними є негативні прояви зростання її розвитку, такі як трудове рабство та торгівля людьми, зростання соціального сирітства, «відтік умів» (трудова еміграція науковців та висококваліфікованих кадрів) тощо.

Мета статті. Завдання дослідження полягає у визначенні особливостей міжнародної міграції робочої сили, розкритті її основного змісту, ролі у соціально-економічному розвитку, аналізі сучасного її стану в Україні, розкритті основних напрямків державної міграційної політики, а також виявленні проблем міжнародної міграції робочої сили та перспектив її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під міграцією робочої сили розуміють переміщення працездатного населення із одних країн в інші терміном більше ніж на один рік, викликане причинами економічного, політичного чи іншого характеру. Некономічні фактори пов'язані з подіями, які не описуються суто професійними методиками: політико-правові, релігійні, етнічні (з'єднання сімей і переїзд на історичну батьківщину), екологічні, освітньо-культурні, психологічні чинники. До економічних факторів відносять наявність країн із різним рівнем соціально-економічного розвитку; стан національного ринку праці й динаміку його розвитку; структурну перебудову економіки; зростання масштабів міграції капіталу, функціонування спільних підприємств тощо[1]. Отже, об'єктивними передумовами для пошуку громадянами України праці за кордоном є різноманітні проблеми. Звичайно, «суто економічні» мотиви виїзду з країни або в'їзду до неї не існує: всі вони так або інакше спираються на соціальні і психологічні системи цінностей людей, а домінуюча роль належить економічним чинни-

кам, які діють у взаємозв'язку й взаємозалежності з іншими факторами.

Міжнародна міграція робочої сили є досить складним і масштабним явищем, оскільки викликає неоднозначні результати. Так, ліквідуючи дефіцит робочої сили в деяких галузях і регіонах, вона загострює конкуренцію на ринку праці, даючи цим самим можливість отримання надприбутків, створює додатковий тиск на соціальну сферу країн-реципієнтів (країн, в які спрямовані потоки робочої сили). Еміграція відкриває можливості для взаємозбагачення культур, а також створює проблему збереження національної самобутності як іммігрантів, так і місцевого населення. У країнах-донорах робочої сили трудова еміграція сприяє вирішенню проблеми безробіття і, водночас, призводить до втрати якісно кращої національної робочої сили [2].

Характерною рисою міжнародної міграції робочої сили в сучасних умовах є рух двох різних типів мігрантів (наукові кадри та спеціалісти («відплив умів»), а також некваліфікована або малокваліфікована робоча сила) з відсталих країн у розвинуті. Варто відмітити, що забезпеченість країни висококваліфікованими фахівцями є чи не найважливішим чинником підтримки її міжнародної конкурентоспроможності, продуктивності праці національних виробників, примноження інтелектуальної власності тощо [3]. Цікавим є те, що вперше категорія мігрантів «уми» виникла у США в 1949 р., а поняття «відплив умів» було використане в 1962 р. у доповіді Британського королівського товариства при позначенні міграції вчених, інженерів і техніків з Великобританії до США. Отже, як свідчить історія з міграцією має справу не тільки Україна, а й провідні країни світу.

Проявом позитивного наслідку міжнародної міграції робочої сили, а саме «відпливу умів» є те, частина «інтелекту» повертається на Батьківщину, привозячи з собою нові знання, вміння і досвід. В останні роки з'явилось нове поняття – «циркуляція інтелекту»: циклічні переміщення за кордон для навчання і подальшої роботи, а потім – повернення на Батьківщину і поліпшення професійної позиції за рахунок переваг, отриманих під час перебування за кордоном. Прихильники концепції «циркуляції інтелекту» вважають, що така форма міграції посилиться в майбутньому, особливо якщо економічні відмінності між країнами зменшуватимуться [4].

Європа звикла до сумлінної праці українців і намагається залучити до себе чим більше висококваліфікованих кадрів, привертаючи їх увагу високими зарплатами, які пропонують фахівцям, яких хочуть таким чином «переманити» за кордон. Однією з форм відпливу є відплив через діяльність спільних підприємств за участю фірм та запрошення наших студентів, аспірантів і фахівців західними фірмами та університетами виїхати на навчання, нерідко за рахунок сторони, яка запрошує. Досвід країн ЄС показує, що внутрішній ринок робочої сили може бути ефективним лише при умові його відкритості по відношенню до зовнішнього. Варто зазначити, що хороші шанси працевлаштуватися за кордоном на високооплачувану роботу мають не тільки кваліфіковані фахівці – менеджери проєктів, інженери, дизайнери й архітектори, а й так звані «сині комірці» – виконробі, монтажники, фахівці з опоряджувальних робіт і малярі. Зарплатні пропозиції для останніх у 2013 році починаються з 4 тисяч 500 грн, а досвідчений робітник, наприклад, монтажник металоконструкцій,

що має не нижче 5-го розряду або промисловий альпініст з дозволом висотника, може отримувати від 8 тис. грн. Заробітна плата кваліфікованих фахівців у 2013 році у сфері будівництва починається від 4 500 грн., але «стеля» тут відчутно вища – 20-30 тис. грн. Крім того, майже всі такі фахівці трудяться на бонусній системі, але суму премій в оголошенні не вказують [5]. Така ситуація безсумнівно породжує міграцію, оскільки її передумовою є бажана та високооплачувана заробітна плата.

Однією із проблем, яку породжує міжнародна міграція є те, що громадяни України не мають бажання повертатися додому, не досягнувши цілі перебування за кордоном (здебільшого – це накопичення грошей для придбання житла, навчання дітей, лікування близьких). Повернутися їх змушують частіше за все крайні обставини, що унеможливають подальшу працю за кордоном, такі як проблеми із здоров'ям, втрата роботи. Здебільшого звільняють із робіт у кризових країнах. Так, Португалія та Італія масово відмовляються від послуг українських спеціалістів, оскільки місць роботи не вистачає навіть своїм. Проте українців з готовністю збирають гроші та повертаються на Батьківщину. Хто заробив більше – відкриває власні справи. Хто менше – шукає роботу вдома. За перше півріччя 2013 року українці привезли додому 2,2 млрд доларів. Загалом прибутки від українських заробітчан збільшилися на 54% у порівнянні з попереднім роком. За наступні півроку експерти прогнозують збільшення надходжень ще на 10-15%. Міграційний рух населення України за 2010-2012 роки характеризується тим, що вибулих найбільше було у 2010 році, а саме 14677 осіб, а також спостерігаються позитивні зміни щодо зменшення кількості мігрантів з нашої країни. Разом з тим істотно збільшилось число прибулих в Україну осіб. Так, якщо у 2010 році їх було 30810 осіб, то уже в 2012 році ця цифра зросла до 76361 особи. Таким чином приріст міграції був найвищим у 2012 році і склав 61844 осіб, або 13,5% з розрахунку на 10000 осіб наявного населення, тоді як в 2011 році лише 3,7% (17096 осіб). Приріст міграційного руху населення у 2010 році був найменшим і становив 16133 осіб (рис.1) [6]. Залишається відкритою в Україні проблема природного руху населення, яка безперечно має вплив на міграційні процеси. Так, протягом 2012 року в Україні народилося 520704 осіб, а померло – 663139 осіб, тобто природний приріст(скорочення) склав 142435 осіб. Зменшення кількості мігрантів з нашої країни вимагає усвідомлення причин такої тенденції, яка скоріш за все, на нашу думку, пов'язана із продовженням соціально-економічної кризи в Єврозоні, а не, як би того хотілось, із поліпшенням умов праці та реальним збільшенням кількості робочих місць.

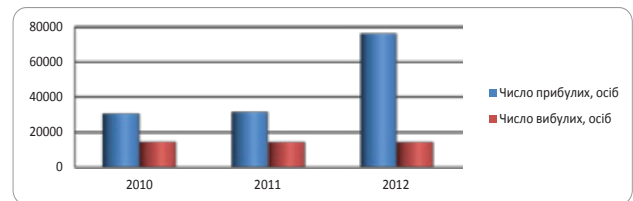

Рис. 1. Міграційний рух населення України за 2010-2012 роки

Складено автором на основі джерел: [6]

В Україну найчастіше у 2012 році приїжджали жити із таких країн як Росія (близько 12,5 тисячі чоловік), Молдова (6 тисяч чоловік), Турція (2,5

тисячі чоловік), В'єтнам (біля 2 тисяч чоловік) і Китай (1,5 тисячі чоловік). Також в десятку потрапили Білорусь, Азербайджан, Польща, Армєнія та США. На роботу в нас частіше за все влаштовуються громадяни Турції, Білорусі, Польщі, Росії та Німеччини (офіційно в минулому році влаштувалось 9102 іноземців).

Важливим на сьогодні є регулювання міграції, насамперед з боку держави. Глобалізація економіки суттєво вплинула на формування нового підходу до міграційної політики, який полягає в переході від контролюючих функцій держави до комплексного управління міграційними процесами, основу якого складає створення умов, що протидіють міграції. В умовах тісного взаємозв'язку й взаємозалежності національних економік стає можливим стимулювання економічного зростання, створення нових робочих місць, підвищення доходів, формування сприятливого клімату у країнах еміграції. Така можливість реалізується шляхом лібералізації торгівлі, залучення прямих іноземних інвестицій, активного включення національних валют у світову валютну систему. Задля ефективного управління міграційними процесами в Україні вважаємо за необхідне здійснювати означені пропозиції не поетапно, а комплексно, інакше може скластися критична ситуація на ринку праці в національній економіці [7].

Розвинені країни уже давно взяли напромак на контроль міграційних потоків, намагаються організувати ринок праці таким чином, щоб могли дати роботу усім охочим, в тому числі висококваліфікованим мігрантам. Незважаючи на те, що Україна має ряд переваг перед іншими країнами чому сприяє, насамперед, її географічне розміщення в центрі Європи на перетині торгових шляхів, яке має тільки сприяти економічному розвитку та створенню нових робочих місць Україна ж поки не в змозі забезпечити робочими місцями навіть своїх громадян. Проблема в тому, що ми не навчилися правильно використовувати те, що маємо, але готові шукати «своє місце під сонцем». Україні було б добре розвинути перспективні галузі економіки і тим самим надати можливість працевлаштуватися своїм громадянам. Так, пріоритетною сферою для розвитку країни і власного майбутнього є сфера малого, середнього підприємництва, бізнесу, який ще не набрав потрібної сили і ваги. Попри існуючі уже малі підприємства, в Україні ще довго потрібно буде відкривати нові: салони краси, перукарні, сітку нових кафе чи ресторанів з європейськими і інших країн кухнями, спеціалізовані магазини, мале виробництво різних товарів, ремонтні підприємства, сфера послуг і багато чого іншого, що навряд чи можливо перелічити. Саме наша аграрна держава буде в майбутньому забезпечувати велику кількість країн продовольством. Питання тільки у тому, кому належатиме українська орна земля? Привабливим на сьогодні у нашій державі – є туризм. Так, Польщі туризм дає 5% від ВВП, в Угорщині, Словенії – доходить до 7%. На Канарських островах цей показник досягає 30%. Внезок туристичної галузі до внутрішнього валового продукту європейських країн становить від 5 до 10 відсотків. В Україні ж немає навіть методик, за допомогою яких можна було б підрахувати цю цифру [8]. Важливо не забувати, що чим стабільнішим буде національне бізнес-середовище і динамічнішим ринок, тим сильніші будуть мотиви іммігрантів повернутися на батьківщину.

У зв'язку з економічною кризою значно погіршилася матеріальна база науки, більш того, в

Україні спостерігається катастрофічно недостатнє її фінансування. Так, низький рівень оплати праці вчених, низька якість життя у багатьох випадках є визначальними чинниками «відпливу умів». На даний час відбувається процес зменшення об'ємних параметрів науково-технічного потенціалу (чисельність зайнятих, витрат), погіршення їх якісних характеристик (відтік найбільш працездатних співробітників, наукової молоді, соціально-психологічна деградація працівників, старіння матеріально-технічної бази). За цих умов процес «відпливу умів» практично неминучий [6]. У зв'язку з цим Україні необхідно радикально переглянути механізм оплати праці усередині країни, щоб забезпечити таким чином відповідність оплати праці освітній кваліфікації працівників.

Проблемним залишається для України врегулювання питання легалізації праці українців за кордоном. Здебільшого на роботу їдуть ті, хто має за кордоном друзів, родичів, знайомих. Разом з тим проблемним залишається питання міграції молоді, бо як свідчать дані, то вісімдесят відсотків студентів виявляють бажання поїхати вчитися за кордон, а по завершенні навчання працевлаштуватися там. Таким чином, з країни найчастіше виїздить працездатна частина населення, тобто та, яка здатна внести найбільший вклад в економіку країни. Поширеною є нелегальна міграція за якої українські працівники працюють за кордоном з нерегульованим правовим статусом, що призводить до тяжких умов праці українських трудових мігрантів. Заробітчани не мають необхідного режиму відпочинку, а майже чверть (25,9%) з них працюють без щотижневих вихідних. З нелегальною міграцією потрібно боротися, а це потребує значних коштів, насамперед, для утримування пунктів тимчасового розселення, для будівництва і утримання інформаційної мережі тощо. Україна ж, враховуючи її фінансові можливості, неспроможна виділити достатню кількість коштів для ефективного боротьби з нелегальною міграцією.

Процес еміграції фахівців потребує ретельного аналізу й розробки спеціальних заходів. Деякі напрацювання Україна вже має, але цього недостатньо. Так, в рамках реалізації державної політики щодо створення умов на національному ринку праці для повернення трудових мігрантів на батьківщину виконується План заходів щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011-2015 роки. Також розроблено методичні рекомендації щодо підготовки працівників служби зайнятості для проведення роботи та надання консультацій громадянам України, які мають бажання працевлаштуватися за кордоном, або працювали там та повернулися в Україну; проводиться інформування українських мігрантів, які повернулися в Україну, в тому числі з використанням Інтернету, з питань зайнятості, провадження підприємницької діяльності, соціального забезпечення та охорони здоров'я; надається психологічна допомога трудовим мігрантам, які повернулися в Україну [9].

Важливим для України в ході вирішення проблем міжнародної міграції є перейняття досвіду інших країн. За прикладом Польщі, Угорщини та інших країн, де аналогічно спостерігається різке зростання обсягів наукової міграції можна створити систему грантів «Для тих, хто повертається». Поки що у нас важливу роль в процесі громадських обговорень рішень в сфері міграційної політики відіграє міжнародний благодійний фонд «Карітас України», що з 2007 року бере участь у

формуванні та вдосконаленні вже існуючої нормативної бази в сфері міграції, має досвід практичної соціальної роботи з цільовою групою.

Україні слід скористатися практикою країн ЄС, яка сприяла створенню спільних науково-дослідних центрів (JRC) для ефективного проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) та забезпечення конкурентоспроможності європейської наукової продукції на світових ринках. Також у Європі існує Європейське агентство з координації наукових досліджень EUREKA – спільна програма в галузі НДДКР з метою вироблення передових напрямів науково-технологічного розвитку, які забезпечують зростання конкурентоспроможності країн-учасниць EUREKA на світових ринках [4].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Головні проблеми міжнародної міграції робочої сили в Україні залишаються невирішеними, або вирішеними частково. Це – захист прав українських працівників за кордоном, їх пенсійне, медичне та соціальне забезпечення, а також розлучених сімей працівників-мігрантів, виховання дітей та утримання осіб похилого віку, діти яких працюють за кордоном, тощо. Для вирішення даного кола проблем, насамперед, необхідно створити в Україні належні соціально-економічні, організаційні, правові умови для створення умов життя, навчання, розвитку економіки та особистості. Задля прискорення цього процесу держава повинна повернутися обличчям до розвитку науки, підвищити її фінансування, обрати інноваційно-інвестиційний шлях економічного зростання, створити належні умови для якісного навчання й наукових досліджень, аби зупинити відтік наукового потенціалу, а також сприяти рееміграції науковців.

Проблеми трудової міграції Україна має вирішувати, насамперед, у напрямку забезпечення умов для поширення легального працевлаштування українців за кордоном, що може бути вирішено за допомогою підписання відповідних міждержавних угод та удосконалення чинного законодавства в частині ліцензування фірм для проведення працевлаштування за кордоном. Необхідним також є забезпечення прав та соціального захисту працівників-мігрантів. Державі потрібно проводити постійний аналіз масштабів нелегальної трудової міграції за межі України та забезпечити проведення всіх можливих, в рамках законодавства, заходів для попередження цього явища і запобігання торгівлі людьми. Важливим аспектом в даному напрямку роботи є проведення моніторингових досліджень з метою отримання статистичних даних та інформації про динаміку трудової міграції у країні.

Отже, Україна має орієнтуватися на створення дієвої альтернативи тим обставинам, що спонукають працездатних українців виїжджати до інших країн. Саме тому потрібно створювати робочі місця в таких галузях, як сільське господарство, легка, текстильна і хімічна промисловість, тобто там, де сьогодні використовується праця мігрантів в Європі. Важливим є створення умов для повернення та реінтеграції трудових мігрантів та активізація державної політики щодо формування привабливого внутрішнього ринку праці, для чого необхідно докласти всіх зусиль як з боку держави, так і самого населення. Україна має орієнтуватися на те, щоб міграція робочої сили в країні приносила позитивні наслідки та сприяла розширенню інтеграційних зв'язків з Європою, а не навпаки.

Список літератури:

1. Петленко К. Стан інтеграції України до світового ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rusnauka.com/1_NIO_2012/Economics/2_98213.doc.htm.
2. Юр О. Характерні особливості сучасної міжнародної міграції робочої сили [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68254.doc.htm.
3. Кузнецов В. Міжнародна міграція висококваліфікованих фахівців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/2876>.
4. Оппельд Л. І. Сучасні тенденції міжнародної інтелектуальної міграції в умовах євроінтеграції / Л. І. Оппельд, А. М. Шабардіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1871>.
5. Українських будівельників переманюють за кордон захмарними зарплатами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-ukrainian-construction-workers-lured-abroad-exorbitant-salaries/>.
6. Міграційний рух населення України / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Бахчеванова Н. Міжнародна міграція робочої сили в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2011_2/part2/45.pdf.
8. Гроші Європи на український туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radiosvoboda.org/content/article/24501942.html>.
9. Про затвердження плану заходів щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011-2015 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 червня 2011 року № 653 [Електронний ресурс]. □ Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Підгірна В. Н.

Шекеряк В. А.

Буковинський державний фінансово-економічний університет

МЕЖДУНАРОДНАЯ МИГРАЦИЯ РАБОЧЕЙ СИЛЫ В УКРАИНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Резюме

Раскрыта сущность международной миграции рабочей силы, ее место в системе международных экономических отношений и характерные особенности в условиях глобализации. Проанализировано современное состояние международной миграции рабочей силы в Украине и приведены направления государственной миграционной политики. Определены основные проблемы международной миграции рабочей силы в Украине и рассмотрены перспективы дальнейшего развития.

Ключевые слова: международная миграция рабочей силы, эмиграция рабочей силы; иммиграция рабочей силы; реэмиграция; нелегальная миграция, «утечка умов»; регулирование миграции.

Pidghirna V. N.

Shekeryak V. A.

Bukovina State Finance and Economics University

INTERNATIONAL LABOR MIGRATION IN UKRAINE TODAY

Summary

Revealed the essence of international labor migration, its place in the system of international economic relations and characteristics in globalization. Analyzed the current state of international labor migration in Ukraine and provides directions of migration policy. Discovered the basic problem of international labor migration in Ukraine and the prospects for its further development.

Key words: international migration of labor, labor emigration, labor immigration, re-emigration, illegal migration, «brain drain», regulation of migration.